

Скляренко В. Г.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАГОЛОСУ: ІМЕННИК

К. : Наук. думка, 2006.— 709 с.

Опрацювавши цей величезний том, слід однозначно констатувати: такого повного, всебічного опису історії іменникового наголосу ще не має жодна слов'янська мова. А академік В. Г. Скляренко на іменникові не зупинився. Нині вчений інтенсивно пише книгу про дієслово з тим же глибоким проникненням у сутність явища.

Перш ніж перейти до аналізу того, що вчений уже написав і опублікував, хочеться з великою радістю констатувати дві речі, які прямо наголосу не стосуються, але впливають з його глибоко наукового аналізу.

Перше. Етнічна історія східних слов'ян. Як і в попередній своїй акцентологічній монографії «Праслов'янська акцентологія» (Українська книга, К., 1998.— 342 с.), В. Г. Скляренко виходить з того, що давньоруська мова таки існувала, а українська, білоруська та російська акцентуації є різними продовженнями цього колись єдиного наголосу. Адже за радянської влади і вчені (виняток — одиниці), і ЦК КПРС по суті поділяли погляди М. Погодіна — продовженням Київської Русі є Росія, а Україна і Білорусія — то якісь відгалуження російської мови.

Узяти хоча б провокативну назву хорошого за змістом історичного «Словаря російського мови XI–XVII вв.», що виходить з 1975 р. і містить українські пам'ятки вказаного періоду. Зрозуміло, що коли українська наука одержала в 1991 р. свободу слова, це питання повернулося іншим боком: Київська Русь — то тільки українці, бо не можуть три немовляти лежати в одній колисці. А їм і не треба однієї колиски. Ті давньоруси, що пішли на північ, за Прип'ять, стали там білорусами, а ті, що пішли на північний схід за Десну — росіянами. Причини — втрата мовних

контактів і зв'язок відповідно з балтами й угро-фіннами. Цю думку мало хто з українських учених приймає, а хто приймає, того лають. Між тим дбайливо, з урахуванням пам'яток і діалектних записів, В. Скляренко детально показує, як усе це йде з давньоруської мови, враховуючи при потребі також російські та білоруські пам'ятки, що нині можуть бути різними, але колись мали одне джерело. У монографії раз у раз повторюються вирази типу: «у стародавній українській мові (як і в давньоруській та праслов'янській)» (с. 230), «початковий наголос на ґрунті української мови (а в ряді випадків — ще давньоруської)» (с. 236), «в спільносхіднослов'янській (праруській) мові» (с. 358), «на ґрунті давньоруської та української мов» (с. 634), «Оскільки заміна флективної акцентуації кореневою... відбулася також у російській та білоруській мовах, то зародження цього процесу слід віднести до давньоруського періоду» (с. 39), про інше явище: «Оскільки цей процес властивий всім трьом східнослов'янським мовам, його початок слід віднести до давньоруського періоду» (с. 55), «У стародавній українській мові (як і в давньоруській та праслов'янській)» (с. 230) тощо. В. Скляренко тут нічого не доводить, для нього зрозуміло, що давньоруська мова виникла з праслов'янської, а далі розділилася (спочатку територіально, а потім і мовно) на три — українську, російську та білоруську. Пор. хоч би вираз «на ґрунті давньоруської та української мов» (с. 185). Поділяю і завжди поділяв думку про окреме існування давньоруської мови, з якої пізніше виділилися три різні східнослов'янські мови. Ця думка тепер може спиратися не лише на окремі факти, наприклад, повноголосся чи перехід *елень* → *олень*, а на всю потугу наголосів східнослов'янських мов, які

В. Скляренко блискуче виводить з одного джерела, а саме з давньоруської мови.

Друге. Для всіх, хто займається історичним словотвором української мови, монографія В. Скляренка є вичерпним джерелом матеріалу та хорошим помічником у його інтерпретації. Усі давні непохідні іменники, усі давні кінцеві суфікси іменників (їх 16) з варіантами, основні перші суфікси у двосуфіксальних утвореннях, іменні, а також давніші довгісні та короткісні префікси — дієслівні та применникові. Усе це має свою певну (скеровану, зрозуміло, на акцентуацію) організацію, на яку можна спиратися не лише при вивченні наголошення.

Тепер розглянемо побудовану В. Скляренко концепцію історії українського наголосу. Уся монографія поділяється на три великі розділи — «Непохідні іменники», «Суфіксальні іменники» та «Префіксальні іменники». Перший з них групується за основами, тобто детермінативами, що в праслов'янські часи були кінцем основи іменника: 1) *ā/jā*-основи, 2) *ǫ-/jǫ*-основи чоловічого роду, 3) *ǫ-/jǫ*-основи середнього роду, 4) *ŷ*-основи, 5) *ī*-основи жіночого роду, 6) *ī*-основи чоловічого роду, 7) *n*-основи середнього роду, 8) *n*-основи чоловічого роду, 9) *s*-основи, 10) *t*-основи, 11) *g*-основи, 12) *ū*-основи. Там, де детермінативи були не однофонеми, наводяться тільки кінцева фонема (не *-es*, а тільки *-s*).

Кожна з цих 12 груп починається з наведення вихідного стану — повної пізньопраслов'янської акцентної парадигми з усіма її можливими акцентними варіаціями, якщо вони в даній групі наявні — баритонованої, окситонованої та рухомої. Баритонована акцентна парадигма була відсутня в іменників *ŷ*-основ (перейшла в рухому), а окситонована — в іменників *s*-основ та іменників *g*-основ, яких у слов'ян взагалі було тільки два — *мати* і *дъчи*. Далі автор проводить читача від цього ще праслов'янського стану через давньоруський та староукраїнський аж до сучасного, який подається і в літературній формі, і з дуже широким залученням діалектних особливостей, які переважно фіксують якусь із попередніх акцентних форм, а трапляється — йдуть не зовсім у ногу з літературним станом. Широке й доречне залучення діалектних форм наголосу — один із дуже цінних складників монументальної праці В. Скляренка. Власне ж історія наголосу простежується за українськими пам'ятками, переважно стародруками: Острозька біблія 1581 р., М. Смотрицький 1619 р., І. Галятовський 1659 р. тощо, словниками, починаючи з П. Беринди, та класичною поезією (ритм твору підказує його наголос). Діалектну акцентуацію добуто з існуючих словників та описів діалектів, якщо там є надійний мате-

ріал щодо наголосу. Сучасний літературний наголос подається передусім за словником-довідником «Українська літературна вимова і наголос» (К., Наук. думка, 1973). При якихось розбіжностях ураховуються також дані одинадцятитомного «Словника української мови» і двотомного «Орфоепічного словника української мови», що вийшов за редакцією М. М. Пешак та В. М. Русанівського у 2001–2003 рр.

У пізньопраслов'янський період слов'яни ще мали інтонацію — тонічний наголос, але вже існував і динамічний, силовий наголос, який завжди містився на першому, початковому складі слова. Протягом розвитку акцентних парадигм динамічний наголос витіснив тонічне наголошення повністю. В українській мові тональність залишилася тільки як малопомітний додатковий елемент, який долучається до динамічного наголосу, що виділяється передусім силою голосу, а не висотою його тону.

Мету свого дослідження автор формулює як бажання «простежити історію акцентуації іменників української мови... від пізньопраслов'янського періоду до нашого часу і встановити основні тенденції в їх наголошуванні» (с. 3). Ця мета повністю і, на нашу думку, блискуче досягнута в монографії. При цьому маємо перший у слов'янському світі повний опис акцентуації всієї мови: «на сьогодні жодна зі слов'янських мов ще не має своєї історичної акцентології» (с. 3). Коли з'являться всі три книжки В. Скляренка (за іменниками йдуть дієслова, потім прикметники, займенники, числівники та прислівники), іншим авторам описувати акцентуацію своїх мов стане легше — хороший об'єкт для зіставлення.

Якщо говорити про основні тенденції розвитку акцентуації іменників української мови, то їх можна звести до двох провідних процесів: 1) поглиблення акцентної опозиції однини та множини, 2) тяжіння до уодностайнення акцентуації у формах різних відмінків одного числа. Двоїна зі своїм наголошуванням вирівнювала акцентуацію в непрямих відмінках (родовому — місцевому та давальному — орудному) за називним — знахідним відмінком, а потім зникла, злившись у наголошуванні і в формах своїх відмінків з множиною, пор. с. 103 та ін. У російській мові в цій ситуації помітний вплив однини, пор. рос. *два чоловіка* при укр. *два чоловіки*. Баритонове ж наголошення зберігається в українських формах типу *два чоловіки* (пор. с. 104), хоч у називному множині тут із таким наголосом досить поширене нове флективне наголошення *чоловікі*¹, при-

¹ Орфоепічний словник української мови / За ред. М. М. Пешак, В. М. Русанівського.— К., 2003.— Т. 2.— С. 859.

чому як у літературній мові, так і в говірках. Вплив однини досить помітний і серед українських форм з числівниками *два, три, чотири*, пор. *дві губи́, дві петлі́* при акцентуації цих іменників у називному відмінкові множини *губи́, петлі́*. Наголошення ж *губи́, петлі́* властиве родовому однини, а не називному множини (пор. с. 24). Так само *два береги́* при множині *береги́* (с. 164) тощо. Розвиток акцентної опозиції однини і множини згадується в монографії не раз. Так, якщо баритоновані іменники *ā/jā*-основ у пізньопраслов'янській період зберігали кореневий наголос в усіх числах, то більшість із них в однині зберігає кореневий наголос і досі. Але помітна група діалектних форм одержала флективний наголос. Серед літературних форм таких тільки дев'ять (с. 11). У множині ж усі ці форми (повністю чи частково) зберегли кореневий наголос. Флективної акцентуації набув, особливо в говорах, і цілий ряд інших іменників *ā/jā*-основ. Ці процеси викликані прагненням розрізнити однину і множину, передусім називний множини та родовий однини, де ці дві форми мали однакові закінчення, пор. називний множини *вишні́, дині́, стаї́* та родовий однини *вишні́, дині́, стаї́* тощо, без переходу наголосу на флексію (с. 19). Пор. ще інші констатації вченого: «Заміна первісної флективної акцентуації кореневою у формах давального, орудного та місцевого відмінків множини окситонованих іменників *ā/jā*-основ відбулася, безперечно, під впливом форми називного — знахідного відмінків множини внаслідок дії тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини» (с. 46), «Витіснення первісної флективної акцентуації початковою у формах давального, орудного та місцевого відмінків множини іменників *ā/jā*-основ з рухомим наголосом відбулося під впливом форми називного — знахідного відмінків множини внаслідок дії тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини» (с. 77), «Переважає більшість баритонованих іменників *ō-/jō*-основ чоловічого роду, зберігаючи кореневий наголос в однині..., отримала на ґрунті української мови флективну акцентуацію в множині, що сталося внаслідок дії на ґрунті української мови тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини в іменниках *ō-/jō*-основ чоловічого роду з кореневим наголосом» (с. 94), «Згодом (десь з XVI ст.) в українській мові почала діяти тенденція до акцентного протиставлення форм однини і множини» (с. 145) тощо.

Фразами типу «тенденція до акцентного протиставлення форм однини і множини» рясніє вся монографія В. Складенка. Інтерпретація описаних акцентуаційних змін найчастіше зводиться до цієї думки. Вона, ця

думка, розгорнуто сформульована в першому пункті «Висновків та узагальнень» монографії, а стисло уточнена (по суті — повторена) і в третьому їх пункті (с. 634) та згадується ще в кількох пунктах.

Однак опозиція однинного та множинного наголосу утверджується не завжди. Бувають випадки, обірунтовані помітним переважанням певного числа даного слова, коли наголос цього слова переходить і на інше число: «Якщо в мові частіше вживається форма множини (називного — знахідного відмінків) іменника, ніж однини, і ці форми (однина і множина) розрізняються наголосом (в однині — флективний), то з часом наголошення однини може бути витіснене наголошенням множини. Витісненням первісної флективної акцентуації наголошенням множини (кореневим), на наш погляд, можна пояснити кореневу акцентуацію не тільки в іменнику *тріска*, а й в іменниках *верба, віха, глиста, ікра, межа, струя*» (с. 32). У наведених словах В. Г. Складенка лексема *тріска* виділена тому, що розвиток її наголошення першим так пояснив Л. А. Булаховський, на якого тут посиляється автор. В. Г. Складенко взагалі часто посиляється на Л. А. Булаховського, то поділяючи його думку, то дискутуючи з нею. Узагалі вчений підкреслює на початку своєї монографії: «Основи для наукового вивчення історії українського наголосу були закладені Л. А. Булаховським» (с. 3). Уодностайнення акцентуації однини та множини В. Складенко відзначає також у ряді говорів при відмінюванні лексем *мозоль* та *полін* (с. 248), форм типу *імено* (с. 275) та ін.

Друга зі сформульованих ученим провідних тенденцій розвитку українського наголосу — його вирівнювання, уодностайнення в різних відмінках того ж числа. Цю тенденцію, на відміну від першої, горизонтальної, можна визначити як вертикальну. Тут взаємодіють не однакові відмінки різних чисел, а різні відмінки одного числа. Пор. констатацію автора: у множині окситонованих іменників *ō-/jō*-основ чоловічого роду «флективна акцентуація виникла внаслідок вирівнювання наголошення відмінкових форм множини (власне родового з новою флексією *-ов > -ів*, орудного та місцевого) за формами називного, знахідного (називного — знахідного) та давального відмінків множини (останні зберегли первісний флективний наголос)» (с. 119), «Форми давального і місцевого відмінків множини іменників *ī*-основ жіночого роду з рухомим наголосом акцентуаційно розрізнялися... Проте на ґрунті української мови обидві форми, як правило, вирівняли свою акцентуацію. У переважній більшості говорів вирівнювання відбулося за формою давального відмінка множини (початкова акцентуація), у частині говорів — за формою

місцевого відмінка множини (флексивна акцентуація» (с. 241), «В українській мові іменники і-основ з рухомим наголосом вирівняли акцентуацію відмінкових форм множини, як правило, за суфіксальнонаголошеними формами називного, родового, орудного та місцевого відмінків, зрідка — за початковонаголошеними формами давального та знахідного відмінків» (с. 308).

Іменники чоловічого роду *й-й/йб*-основ типу *пнь, мьхь*, які мали в називному — знахідному відмінках однини флексивний наголос, унаслідок занепаду слабких редукованих не могли його зберегти. Цьому наголосу було просто нікуди дітися, крім переходу на попередній склад: *пен', мох*. Але в інших відмінках, де флексія не редукувалася, флексійний наголос міг зберігатися, відповідно приводячи до зникнення слабого кореневого редукованого: *пня, пню, пнем*. Якщо ж лексема такого типу вирівнювалася за називним — знахідним відмінками, зберігаючи вокалізацію історично слабого редукованого, то вона зберігала й наголос цих відмінків: *мóха, мóху, мóхом* (с. 142). Баритоновані іменники *й-й/йб*-основ середнього роду однини переважно зберігають свій первісний кореневий наголос. Проте декілька іменників у говорах (а лексема *зерно* — і в літературній мові) зустрічаються з флексивним наголосом. Тут маємо вплив окситонованих іменників на *-ло, -но*: *веслò, селò, винò, вікнò*. Через це з'являється *й ділò, зернò* (с. 168). Але, зазначимо, що тут варто виділяти різний ступінь впливу. Якщо *ділò* і в говорах є надзвичайно рідкісним, то *зернò* є і в говорах, і в літературній мові панівним. Історія іменників *й-основ* з рухомим наголосом *дар, пир, син, сòпод, яд* «не залишає сумніву в тому, що виникнення флексивної акцентуації у відмінкових формах однини досліджуваних іменників слід пов'язувати саме з флексивною акцентуацією форми місцевого однини на *-у*, а не з флексивною акцентуацією відмінкових форм множини» (с. 213). Подібний процес пройшов і в «іменнику *жаль*, як і в баритонованих іменниках *й-й/йб*-основ чоловічого роду *край, плач, час* та деяких інших», де «флексивна акцентуація відмінкових форм однини виникла під впливом форми місцевого однини (*в жальò*), яка отримала флексивну акцентуацію за аналогією до іменників *й-основ* з рухомим наголосом» (с. 227). Вертикальному вирівнюванню акцентуації різних відмінків одного числа присвячено докладний четвертий пункт загальних висновків монографії (с. 634–635).

Принагідно зазначимо, що твердження «форма давального відмінка однини односкладових іменників *бры, кры* внаслідок переміщення наголосу з початкового редукованого голосного в слабкій позиції на нас-

тупний голосний набула флексивної акцентуації (*брьвѣ, крьвѣ*)» (с. 321) викликає певні сумніви. Адже слабкий редукований міг передавати свою тривалість попередньому голосному, але не наступному. Тому форми давального відмінка *брьвѣ, крьвѣ* ліпше пояснювати аналогією до якоїсь іншої форми, передусім того ж давального відмінка, пор. у формах давального однини *й-основ* і жіночого, і чоловічого родів: **dvьrì, *pъtì*.

Горизонтальна заміна акцентуації прекрасно поєднувалася з вертикальною, якщо треба було в двох формах розрізнити однаковий наголос фонетично тотожної флексії. Так, уже згадувана тенденція «до акцентного розрізнення (протиставлення) форм родового відмінка однини та називного — знахідного відмінків множини» діяла в окситонованих іменниках *а/ја*-основ (с. 38). Було в обох формах *женѣ*, а стало в називному — знахідному множини *женѣ* при збереженні в родовому однини наголошення *женѣ*.

Іменник може змінювати свій наголос і під впливом акцентуації інших однокорених слів. Так, у ряді південно-західних говорів *корінь, камінь, прбмьнь* під впливом збірних *коріння, каміння, проміння* можуть у множині одержувати суфіксальний наголос замість кореневого: *корєні, корєнів* тощо. А під впливом цих слів набувають суфіксальної акцентуації й слова *грєбінь, стрємінь: грєбєні, грєбєнів* тощо (с. 287). У цілому динаміка наголошення іменників в українській мові була досить істотною і скерованою передусім на ліпшу, системнішу організацію цього наголошення.

Другий розділ монографії (с. 325–498) присвячений наголошенню давніх суфіксальних іменників (тут не йдеться про детермінативи, а про ті суфікси, що додавалися до вже існуючих слів). Усього докладно проаналізовано акцентуацію утворень з 15 суфіксами. В усіх цих 15 групах розрізняються баритоновані іменники з кореневим наголосом та баритоновані іменники з наголосом на суфіксі або на голосному перед суфіксом. У випадку утворень на *-аг'ь* розрізняються дві групи: утворення з наголосом на голосному перед цим суфіксом та з наголосом на суфіксі. Утворення з рухомим наголосом були властиві похідним із суфіксами *-ота, ікъ, -ько, -ьсе, -ость* та відприкметниковим з *-іна*, а окситоновані утворення — похідним із суфіксами *-ькъ, -ьсь, -ікъ, -аг'ь, -ько, -ьсе, -ьје, -ьство*. Отже, якщо врахувати розбіжності як самих суфіксів, так і місця наголошення пізньопраслов'янської доби, то В. Складенко серед суфіксальних іменників виділяє 44 різні групи.

У них теж відбулися помітні акцентуаційні зміни, інколи зумовлені семантичною уніфікацією. Так, іменники на *-ота* (було й

буквально кілька слів на **-ета**: *s'ujeta, *n'iščeta) групу баритонованих з наголосом на корені втратили, а слова з наголошеним суфіксом об'єдналися навколо змісту збірності (*ніхота, кіннота, жіннота, голота* «бідняки»), буквально — «голі», *босота, свиннота* тощо); флективний же наголос став характеризувати лексеми, що зберегли первісне абстрактне значення: *сліпота, чистота, широта, тіснота, сміхота, простота, ліпота, доброта, красота, глупота* тощо (с. 356–363). Семантика вплинула також на префіксальні іменники з суфіксом **-ка**. Слова, що означають конкретну річ, предмет, одержують префіксальний наголос, особливо в південно-західних говорах (*відгризка* «зла рещліка», *відмаска* «борошняний клейстер», *пбварка* «ополоник», *пбдружка*), а ті слова, що означають дію, процес, мають кореневу акцентуацію: *поїзка, покупка, поливка* «поливання», *підписка, підрізка* (с. 642).

Проте переважно зміни наголосу афіксальних іменників пояснюються не семантичними причинами, а фактами аналогії до інших форм. Для перебудови множинної акцентуації помітну роль відіграли форми родового множини типу *книжбк*, які зумовили флективну акцентуацію множини багатьох іменників, пор. ту ж форму *книжки*: *книжкі, книжкám* і т. д. Думку про такий розвиток множинної акцентуації В. Складенко висловив ще 1968 р. Тепер він цю свою думку докладно й усебічно обґрунтовує, не підтримуючи в даному випадкові Л. Булаховського (с. 336 та ін.).

Іменники з суфіксом **-іть** становили за типом своєї акцентуації аж чотири групи. Семантикою демінутивності ці групи тісно поєднані, але за наголосом вони належать до історично різних груп, хоч там уже відбулися деякі зближення. А іменник *мужик*, що повністю втратив свою демінутивність, перебудував семантику і зазнав істотних змін в акцентуації (с. 432).

Третій розділ — «Префіксальні іменники» (с. 499–633). Розділ поділяється на три частини — «Іменники з іменними префіксами», «Іменники з первісно довготними дієслівними і приіменниковими префіксами», «Іменники з первісно короткісними префіксами (дієслівними і приіменниковими)», у яких розглядаються утворення з 25 префіксами. При цьому беруться тільки перевірені, апробовані багатьма авторами префікси. В. Складенко не розглядає тих давніх префіксів, які тепер стало модним активно виділяти, особливо на ономастичному матеріалі: **а-** (*Аскольд*, Р. М. Козлова), **че-** (*Чебалда*, В. П. Шульгач) та ін.

Префікси групуються незалежно від того, чи є в слові ще й суфікси, чи їх там немає, пор. в описі утворень з префіксом **sq-**: *суго-*

лос, суміш — суфікса немає; *сукровиця, сумішка* — суфіксальне утворення *кровиця* долучило префікс **су-**, префіксальне утворення *суміш* долучило наступним словотвірним актом суфікс **-ка**; *суглинок* — типовий конфікс, бо окремих утворень *суглина* чи *глинок* не існує, тобто **су-** та **-ок** долучаються до слова *глина* в одному словотвірному акті (с. 508–509). Не з'ясовано, чи ці три словотвірні типи — 1) префіксальні іменники без суфіксів, 2) префіксально-суфіксальні іменники, у яких кожна словотвірна морфема долучається окремим словотвірним актом та 3) конфіксальні утворення, де суфікс і префікс становлять один афікс і долучаються одним словотвірним актом, а не двома — чи вони якось впливають на акцентуацію, чи не впливають ніяк. Скоріше — останнє. Але то треба ретельно перевірити. Серед матеріалів В. Г. Складенка конфікс ніяк не виділяється, лексеми групуються тільки за префіксами.

Автор докладно аналізує наголошування утворень з кожним префіксом. Зокрема, з посиланням на Є. Куриловича говорить про перехід наголосу з префікса на корінь (с. 509) і наводить 22 таких слова. А з наголосом на префіксі в українській мові — сотні слів. Наголос на префіксі (а не на корені) ставиться не з якихось акцентуаційних міркувань, а з міркувань семантичних. Точний відтінок значення слова визначається саме префіксом.

«Висновки та узагальнення», до яких ми вже зверталися, раз у раз констатують, що, приміром, іменники **п-**основ середнього роду і **т-**основ у говорах «узагальнили в множині кореневу, суфіксальну або флективну акцентуацію» (с. 637), що «в наголошенні іменників із суфіксами **-іса** та **-іпа** в українській мові діє тенденція до переміщення наголосу з кореня на суфікс» (с. 639), а в іменниках на **-ькь** (**-ькь**), **-ьсь**, **-ісе** «діє тенденція до переміщення наголосу з кореня на флексію» (с. 639). Сюди ж долучаються й утворення на **-аг'ь**, **-ьство** (с. 640). В утвореннях на **-іще**, **-іско** маємо перенос наголосу з кореня на суфікс.

Причини цих переносів визначаються як впливи інших іменникових груп, що мають таке наголошення. Відповідь на те, чому група **а** впливає на групу **б** (а не навпаки) найчастіше зводиться до одного з двох факторів, які вчений слушно визначив як провідні — акцентологічне розмежування однини й множини й акцентологічне вирівняння відмінкових форм у межах одного числа. У цілому ж маємо монументальне дослідження, обсягне не стільки своїми розмірами, скільки своїми думками і своєю доказовістю. Біля цієї книжки фактично не можна поставити жодної іншої, бо у слов'ян таких ще не було. Хтось добре розбирається в праслов'янській акцентуації (таких мало, але вони

е). Хтось добре знає історію наголошування досліджуваної мови. Але такого, хто зміг би добре поєднати ці два великі й розбіжні акцентологічні пласти, до появи попередніх публікацій і, нарешті, рецензованої моногра-

фії Віталія Складенка не було. Це — новий і дуже істотний крок у розвитку слов'янського і взагалі індоєвропейського мовознавства.

Ю. КАРПЕНКО

Горпинич В. О., Прийменко С. Ю.

**КАТОЙКОНІМІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ : Ономастика і
апеллятиви**

Д. : ДНУ, 2008.— Вип. 32.— 214 с.

Відтопоніміні похідні, до яких належать відносні прикметники (ад'ектоніми — термін В. О. Горпинича), назви осіб за місцем проживання або походження (катойконіми) і частина назв осіб за національною та етнічною належністю (етноніми), становлять невизначену кількість одиниць навіть у межах однієї мови. Принаймні з огляду на існування сотень тисяч або й мільйонів топонімів лише в окремо взятій країні, а також на можливість утворення практично від кожного з них як мінімум одного відносного прикметника (від деяких географічних назв їх може бути по два чи по кілька, напр.: *Карпати* — *карпатський, прикарпатський, закарпатський, підкарпатський*) і одного катойконіма (від багатьох топонімів безпосередньо або через посередництво ад'ектонімів таких утворень може бути кілька, напр.: *Дніпро* — *дніпряни, дніпрянин, дніпрянка; дніпровці, дніпровець, дніпровка; наддніпрянці, наддніпрянець, наддніпрянка; задніпрянці, задніпрянець, задніпрянка*) такого типу деривати потенційно утворюють необмежену кількість. Їх ядро становлять похідні від назв поселень (ойконімів), які більш-менш систематизовані в українській та інших мовах (напр.: *Львів* — *львівський, львів'яни, львів'янин, львів'янка; Ніжин* — *ніжинський, ніжинці, ніжинець, ніжинка; Донецьк* — *донецький, донецчани, донецчанин, донецчанка*), але рідко в якій мові вони повністю стандартизовані. Це стосується і французької мови,

тому рецензована монографія актуальна з теоретичного та практичного поглядів.

Історія вивчення катойконімів (нерідко одночасно з ад'ектонімами) бере свій початок ще від античного мовознавства і не переривалася до новітніх часів, тому що назви жителів населених пунктів або локальних територій разом з етнонімами часто потрапляли до писемних пам'яток як слова, що ідентифікують відомих осіб, групи людей певної місцевості або цілі народи в культурно-історичному, географічному та суспільно-політичному просторі Європи і світу. Водночас розмаїття дериваційних засобів, кількісна невизначеність і лексикографічна незакріпленість багатьох або й більшості катойконімів у різних мовах створюють комунікативні проблеми та ускладнюють системне дослідження цих одиниць. Між тим лексеми цього класу значною мірою відбивають морфологічні властивості тієї мовної системи, в якій вони виникли й функціонують, що важливо для лінгвістичних досліджень. Особливо цінним для розуміння внутрішнього механізму, закономірностей і потенціалу мовної системи є ті катойконіми, які утворені в місцевому мовленні з властивими йому традиціями, діалектними та етнокультурними особливостями. На збиранні та вивченні насамперед таких ад'ектонімів і катойконімів одним із перших у колишньому радянському і в сучасному українському мовознавстві зосередився В. О. Горпинич, який уклав «Слов-